Роман ШУСТ (Львів)

ЛЬВІВ НУМІЗМАТИЧНИЙ: історичні нариси

Епоха Відродження, яка почала свою тріумфальну ходу європейським континентом з XIV ст. принесла нові зацікавлення у середовище правлячих еліт. Одним з них було колекціонування монет стародавніх держав Греції та Риму. Наявність хоча б невеликої збірки античних монет у королівських палацах, феодальних замках, купецьких будинках стала своєрідною ознакою належності їх власників до кола шанувальників античної традиції, що сповідували погляди і переконання носіїв ідей Ренесансу. Власниками значних збірок монет та медалей були відомий італійський поет Франческо Петрарка, флорентійський меценат Козімо Медічі та ін. До цих давніх часів сягають своїм корінням мюнцкабінети багатьох країн Європи. Так, засновником колекції віденського мюнцкабінету був імператор Священної Римської імперії Фрідріх III, який правив у другій половині XV ст. Знаними шанувальниками нумізматики і медальєрства були польські королі та великі князі литовські Ян I Ольбрахт (1492-1501), Сигізмунд I Старий (1506-1548), Сигізмунд III Ваза (1587-1632) і особливо, Станіслав Август Понятовський (1764-1795). Цікавився монетною справою й відомий польський астроном і економіст Миколай Коперник, автор одного з проектів грошової реформи першої чверті XVI ст.

Перші згадки про початки колекціонування монет у Львові зустрічаються в архівних документах кінця XVI – початку XVII ст. Саме тоді представники міської верхівки – патриціату, під впливом тогочасних західноєвропейських модних уподобань, започаткували створення власних збірок монет та медалей. Поширення ідей Ренесансу привертало увагу львів'ян, насамперед, до нумізматичної спадщини античної Греції та Риму. Актові записи Львівського магістрату, датовані, 1602 р. містять відомості про збірку античних монет, що належала львів'янину Яну Алембеку, батькові першого історіографа міста Львова. В її складі налічувалось понад 260 денаріїв та антонініанів римських дохристиянських імператорів, 21 більш давня антична монета, а також 2 давньогрецькі золоті монети[1]. Немало давніх монет зустрічаємо у колекціях заможних львівських купців М. Массарі (1649 р.)[2], Н. Вартановича (1654 р.)[3], шляхтича Я. Вєнявського (1670 р.)[4], а також багатьох інших представників міського патриціату. Варто зауважити, що описи цих пам'яток минувшини, які зустрічаються на сторінках актових книг, не дають можливості провести їх точну ідентифікацію. Переважно їх згадують як "główki sw. Jana", "pieniążki św. Jana", "wespasiankowe", "iwankowe" тощо[5]. Це пов'язане з тим, що на аверсі монет імператорського Риму вміщувалось зображення голови правителя, яку часто ототожнювали з відсіченою головою св. Іоанна Хрестителя.

Впродовж XVII-XVIII ст. зацікавлення колекціонуванням старовинних монет та медалей не минало. У знатних шляхетських та заможних міщанських родах створювались? і передавались з покоління в покоління збірки, що складалися з вартісних та рідкісних екземплярів. Так, коронний підскарбій Ян Миколай Данилович у 1637 р. мав чотири монети номіналом у сто дукатів[6]. Ці монети карбувались за часів панування короля Сигізмунда III (1587-1632) на монетному дворі у м. Бидгощ[7]. Випускалися вони невеликим тиражем, і кожна з них важила бл. 349 г золота. Львівський купець М. Хайдер у 1655 р. володів подібними монетами цього ж правителя, але їх вартість складала 50 та 70 дукатів[8].

Особливо популярним колекціонування монет та медалей стало у другій половині XVIII ст. Законодавцем цієї моди став польський король Станіслав Август Понятовський (1764-1795), який зібрав надзвичайно цінну збірку давньогрецьких, давньоримських та польських монет, яка мала значну історичну та мистецько-культурну вартість. На жаль, після його смерті, колекцію було розпродано. Але значну її частку придбав відомий шанувальник минувшини і меценат Тадеуш Чацький (1765-1813). Згодом, зібравши найбільшу, на той час, збірку монет та медалей польського та литовського карбування, він подарував її, разом з бібліотекою, заснованому у 1805 р. Волинському Ліцею у м. Кременці (нині районний центр Тернопільської області, Україна)[9].

Після придушення польського національно-визвольного повстання 1830-1831 рр. колекцію Ліцею було передано до новоствореного Київського університету св. Володимира, у якому для опрацювання та зберігання нумізматичних пам'яток було засновано спеціальний Мюнц-кабінет. Впродовж багатьох

років його хранителем був відомий історик Володимир Антонович (1830-1908). Частину колекції Кременецького Ліцею було передано до Імператорського Ермітажу у Санкт-Петербурзі та нумізматичної збірки Харківського університету[10].

У XVIII ст. продовжується формування та розбудова приватних колекцій. Найбільшими, в ті часи, були збірки, що належали великим магнатам Станіславу Любомирському та Станіславу Потоцькому[11]. Частина останньої певний час зберігалася у палаці в м. Христинопіль (нині м. Червоноград Львівської області). У реєстрі речей, які були виявлені на горищі цього палацу у 1775 р., згадуються 19 античних монет. Серед них були чітко не визначені монети виготовлені за часів панування імператорів Октавіана Августа, Тиберія, Калігулли, Клавдія та його дружини Мессаліни та ін. Декілька монет залишилися невизначеними, або їх атрибуція була проведена невірно[12].

Немало було й більш скромних колекцій. Цікава інформація про їх формування, шляхи придбання монет міститься у переписці відомого колекціонера Яна де Вітте (помер у 1786 р.), який був комендантом фортеці у Кам'янці-Подільському. Впродовж багатьох років львівський єврей Прешль купував для нього рідкісні монети. Крім нього, колекцію де Вітте постачали цікавими екземплярами купці з Варшави, Стамбула, Могильова-Подільського та інших міст. На жаль, після смерті колекціонера, його збірка потрапила до рук Щенсного-Потоцького, який вивіз її за кордон. Подальша доля цієї колекції невідома[13].

Наприкінці XVIII ст. розпочинається новий етап розвитку нумізматики, який характеризується початком наукового опрацювання колекційного матеріалу, його систематизації та впорядкування на основі історико-географічного принципу. Засновник наукової нумізматики Йосиф Ілларій Еккель (1737-1798) розробив основи монетно-вагових систем, номіналів, техніки монетної справи, типології монет тощо. Він вперше запропонував використовувати дані нумізматики при розгляді питань політичної історії та історії культури. Внаслідок запровадження нової системи освіти в австрійських університетах, нумізматика стає однією з допоміжних навчальних дисциплін. У відновленому в 1784 р. імператором Йосифом II (1780-1790) Львівському університеті було засновано кафедру дипломатики, геральдики та нумізматики, яку очолив учень Еккеля Готфрід Уліх[14].

Народився він 16 січня 1743 р. в м.Сент-Польтен в Нижній Австрії. У 1758 р. вступив до ордену піарів. Завершивши новіціат та навчання, впродовж п'яти років працював вчителем нормальної школи, згодом два роки викладав у класах граматики та три роки у Терезіанській Військовій Академії у Вінер-Нойштадт, де читав курс риторики. Після цього Г. Уліх працював у Колегії св. Йосифа у Відні, Савойській Академії, а також упродовж шести років викладав історію у "Collegium Nobilium" у Львовенбурзі. Декретом імператора Йосифа II від 22 вересня 1784 р. його призначено на посаду професора кафедри дипломатики, геральдики та нумізматики у відновленому Львівському університеті і призначено платню в розмірі 400 флоринів на рік. В той час, згідно з декретом імператора університетські професори, які були духовними особами, отримували щорічну платню в розмірі від 300 до 500 флоринів, залежно від того, чи в місті, де вони перебували знаходився осідок ордену чи згромадження, до якого вони належали. Платня звичайних професорів філософії складала 1000 флоринів, а професорів права та медицини – 1200 флоринів на рік.

Прибувши до Львова на початку осені 1784 р. він, ще до початку навчання підготував і опублікував ґрунтовні програми своїх курсів, а незабаром і підручники з нумізматики та дипломатики. Перший з них вийшов у світ в 1785 р. у львівській друкарні Піллера[15].

Написаний на основі найновішої літератури, він складався з двох частин: загальної нумізматики та спеціальної нумізматики. У першій частині автор подавав визначення та завдання нумізматики, висвітлював історію її розвитку. Тут же розглядалися питання про походження монет, монетні метали, номінали монет та їх назви, розміри, монетно-вагові системи, вартість монет. У першій частині ішлося також про способи систематизації монет за хронологічним та географічним принципами. Друга частина підручника була присвячена характеристиці античних монет. Г. Уліх планував написати 4-ох томну узагальнюючу працю з нумізматики. Перший том було підготовано до друку, до інших – зібрано чимало матеріалу. Однак фінансові труднощі завадили продовженню роботи над виданням. Лише у 1792 р. вийшла з друку книга Г. Уліх, що була дещо розширеною версією його першого підручника з нумізматики[16].

Тут автор вперше звернув увагу на необхідність вивчення середньовічної нумізматики, а також висловив думку про доцільність використання монет як засобу пропаганди певних ідей і подав рекомендації для творців монет та медалей щодо використання при цьому традицій античного світу.

Працюючи в університеті майже десять років, Г. Уліх посідав у ньому низку відповідальних посад. Він був актуарієм (відповідальним за ведення діловодства) філософського факультету, а в 1792 р. став першим обраним деканом цього факультету і був ним аж до смерті – 30 січня 1794 р., що свідчить про його авторитет серед професорів університету.

У процесі викладання нумізматики Г. Уліх використовував університетську збірку монет та медалей формування якої розпочалося у 1785 р. Основу колекції складали 6889 монет, виділених з дублетного фонду Імператорського Мюнц-кабінету у Відні та Терезіанської академії. Значна частина збірки походила з колекції античних монет Ніколо Гареллі. Цей дар імператора Йосифа II було переслано до Львова і віддано під опіку керівника університетської бібліотеки Бретшнайдера, але через відсутність в університеті відповідного приміщення монети зберігалися у податковому управлінні[17]. Незабаром до Львова було надіслано ще понад 5 тис. античних та середньовічних монет, що також походили з дублетного фонду імператорського мюнц-кабінету. Ця частина колекції була виділена для Львівського університету завдяки клопотанню губернатора Галичини графа Бригідо, який особисто звертався в цій справі до імператора.

На початку серпня 1785 р. нумізматичну збірку було передано на зберігання професору Уліху, а після відкриття у 1787 р. університетської бібліотеки колекцію було розміщено в її приміщеннях[18].

Нумізматична колекція університету постійно поповнювалася новими зразками монет та медалей. Кошти для цього виділялися з скромної щорічної субсидії, що надавалася університетській бібліотеці в розмірі 400 флоринів. Саме тому нові надбання збірки складали здебільшого монети, передані органами державної влади чи виявлені у монетних скарбах. В листопаді 1785 р. губернатор Галичини видав розпорядження, щоб всі монетні скарби, які надходитимуть до Пробірного управління, передавались до бібліотеки університету для перегляду і вилучення необхідних університетській збірці екземплярів[19]. Інколи, для здобуття коштів необхідних для придбання відсутніх в колекції монет чи медалей, проводились аукціони, на яких відбувався розпродаж дублетів з університетської збірки. Варто зауважити, що будь-які заходи, що стосувалися університетської нумізматичної колекції, вимагали погодження і відповідних розпоряджень губернського управління.

Серед завдань проф. Уліха, як особи, що відповідала за збереження університетської нумізматичної збірки було укладення її докладного каталогу. Але через завантаженість роботою (написання підручників, читання лекцій, ведення діловодства, укладення каталогу книг університетської бібліотеки та ін.) воно не було виконане.

Після смерті Г. Уліха, за результатами конкурсу, професором кафедри допоміжних історичних дисциплін, згідно з губернським розпорядженням від 10 жовтня 1794 р., було призначено Фому Вучіча, словенця за походженням. Він народився 24 квітня 1768 р. в м. Ессеч (Словенія). Впродовж 1785-1787 рр. студіював філософію у Львівському університеті. Після закінчення навчання викладав поетику у гімназії в м. Ряшів (нині м. Жешів, Польща). Претендував на посади професора кафедри загальної історії, дипломатики та нумізматики у ліцеї в м. Замостя, а в 1791 р. – професора кафедри класичної літератури у Львівському університеті. На посаді професора кафедри допоміжних історичних дисциплін Ф. Вучіч щорічно отримував 600 флоринів. До його обов'язів входило викладання дипломатики та геральдики для студентів першого курсу філософського факультету та нумізматики для студентів другого курсу. З кожного курсу передбачались щотижневі двогодинні заняття. Підручниками з нумізматики спочатку були праці Г. Уліха, а згодом "Doctrina numorum veterum" Й.І. Еккеля.

У серпні 1795 р. під його опіку перейшла нумізматична збірка, яка в той час нараховувала 7125 монет та медалей[20]. Незважаючи на постійні нагадування губернського управління щодо укладення докладного опису колекції, Ф. Вучіч не поспішав розпочинати інвентаризацію, пояснюючи це відсутністю належно обладнаного приміщення, а також зайнятістю виконанням обов'язків професора та актуарія філософського факультету. Керівництво факультету та губернії не визнало цих аргументів і, розпорядженням від 17 січня 1799 р., наказало негайно розпочати укладення каталогу, зобов'язавши Ф. Вучіча щоквартально подавати звіт про виконану роботу. Однак лише влітку 1800 р. ним було розпочато опис золотих монет. При цьому виявився брак декількох з них. Всього до закриття Йосифінського університету у 1805 р., вдалося описати і заінвентаризувати близько 1300 античних монет, що обіймали період від найдавніших часів до правління Марка Аврелія. Згодом ці описи були втрачені[21]. В результаті реорганізації Львівського університету в ліцей кафедру нумізматики було ліквідовано. Лише

спорадично даний предмет тут викладав професор А. Ценмарк, який залишився у Львові після переїзду Ф. Вучіча до Кракова. Протягом 1805-1815 рр. нумізматична колекція переховувалася у податковому управлінні. Працюючи на посаді професора кафедри дипломатики, геральдики та нумізматики Ягеллонського університету у Кракові, Ф. Вучіч постійно відчував брак у цьому місті великої нумізматичної збірки. Тому, вже в лютому 1807 р., він звернувся до керівництва філософського факультету з пропозицією перевезти збірку монет Львівського університету до Кракова. Губернське управління визнало цю думку слушною, і в 1809 р. було прийняте відповідне рішення. Однак, його реалізації перешкодили події австро-французької війни та перехід Кракова до складу Варшавського герцогства.

Після повернення до Львова у 1811 р. Ф. Вучіч, розпорядженням від 21 грудня 1812 р., обійняв посаду бібліотекаря Львівського ліцею. Одним з мотивів призначення його на цю посаду було сподівання влади на впорядкування ним нумізматичної збірки. Однак, як і раніше, професор не поспішав виконувати це завдання. Лише у 1815 р. розпочалася передача збірки до бібліотеки Львівського ліцею. Тоді ж було прийняте рішення про те, що надалі кожен керівник бібліотеки буде завідувачем нумізматичної колекції. Для її зберігання було виділено окрему кімнату. Тут продовжувалася робота з її впорядкування та інвентаризації. Велику допомогу при цьому надали директор імператорського мюнц-кабінету у Відні Штейнбухель та граф Ігнацій Красіцький, яким губернське управління висловило за це подяку від імені університету. Цю копітку працю було завершено у 1822 р.

Після відновлення у 1817 р. Львівського університету, якому було надано ім'я імператора Франца І, тут знову розпочали викладати допоміжні історичні дисципліни. Лекції з дипломатики та геральдики студенти слухали у першому семестрі, а з нумізматики – у другому. Викладав їх Ф. Вучіч на тих самих засадах, які існували в університеті до 1805 р. Однак незабаром, 18 червня 1817 р. він помер, залишивши після себе пам'ять як про доброго лектора та шанованого вченого. Причини, чому він всіляко уникав упорядкування університетської нумізматичної збірки, залишаються не цілком зрозумілими.

Впродовж 1818/1819 навч. року курс допоміжних історичних дисциплін було доручено прочитати заступнику кустоша (хранителя) бібліотеки Й. Шперлю, колишньому поручнику піхоти. У наступному навчальному році ці дисципліни не викладались. Лише наприкінці 1820/1821 навч. року професор загальної історії Йосиф Маус розпочав читати лекції з дипломатики, геральдики та нумізматики. Ці курси він викладав аж до 1848 р.

Справами університетської нумізматичної збірки, що постійно зберігалася в бібліотеці, після смерті Ф. Вучіча, ніхто не займався. Її керівники зосередили свою увагу на інших справах: бібліотекар Кйоллер був керівником галицької цензури книжок, а доктор Стронський впорядковував книгозбірню та тинецький архів.

Революційні події листопада 1848 р. завдали неповторної шкоди нумізматичній збірці Львівського університету. Під час пожежі будівлі університету і спроби врятувати колекцію, одна зі скринь розбилась і монети розсипались по вулиці. В результаті значна їх кількість потрапила до рук приватних осіб. Незважаючи на поліцейське розслідування, більша частина цих монет не була повернута до колекції університету. За підрахунками К. Рейфенкугеля збірка втратила тоді 1525 римських монет, а залишилось у її складі 9475 монет та медалей[22].

У другій половині XIX ст. нумізматична збірка зберігалася у приміщенні Наукової бібліотеки університету і перебувала у віданні її директора. У 1859 р. д-р. Войцех Урбанський розпочав роботу над впорядкуванням колекції. Йому вдалося провести атрибуцію та внести у каталог 594 польських, 1962 австрійських та німецьких і 1551 античну монету.

У 1864 р. д-р. Черкавський систематизував 3150 монет римських імператорів, 743 різноманітні античні монети та 178 інших монет. З 1867 р. над впорядкуванням університетської колекції працював Аврелій Урбанський – син директора бібліотеки Войцеха Урбанського, який завершив її систематизацію та уклав відповідні каталоги. Велику допомогу при впорядкуванні цієї збірки надавав відомий український нумізмат, згодом перемишльський греко-католицький єпископ Іван Ступницький[23].

Хоча впродовж другої половини XIX ст. нумізматична колекція Львівського університету майже не поповнювалася, вона продовжувала залишатися однією з найвідоміших в Австро-Угорщині. Найбільш повно в ній були представлені різноманітні емісії античної епохи. Серед давньогрецьких монет виділялися високомистецькі випуски коринфських статерів та македонських, фасоських і карфагенських тетрадрахм.

Зате лише епізодично були представлені емісії колоній стародавньої Греції, зокрема міст-держав Північного Причорномор'я – Херсонесу, Ольвії, Тіри, Пантікапею та інших.

Монетне карбування античного Риму охоплювало як республіканські, так і імператорські емісії. Перші з них налічували понад 500 монет, головним чином денаріїв II-I ст. до н.е. Серед них – рідкісні випуски епохи громадянських воєн, а також цінний ауреус епохи Римської республіки. Монетне господарство імператорського періоду було представлене випусками від Юлія Цезаря та Октавіана Августа (I ст. до н.е. – поч. I ст. н.е.) аж до падіння Західної Римської імперії наприкінці V ст.

Окрасою колекції були кільканадцять ауреусів, що представляли багатьох правителів Риму I-II ст., в т.ч. Юлія Цезаря, Нерона , Доміціана, Траяна, Марка Аврелія та ін. Дуже повно представлені у колекції срібні денарії, а також латунні та мідні сестерції, дупондії та аси. Вони створюють галерею портретних зображень римських імператорів та членів їх родин. Монетна спадщина Візантійської імперії майже відсутня. Тут були присутні лише декілька золотих солідів та мідних нумміїв, повністю відсутні срібні номінали. Недостатня увага приділялася комплектуванню середньовічної частини збірки, що пояснюється тим, що наприкінці XVIII ст. об'єктом вивчення вчених-нумізматів були переважно античні монети. Саме тому у колекції практично відсутні емісії варварських королівств, що виникли на обломках Римської імперії, ранньосередньовічні випуски Італії, Франції, Іспанії, Англії, Німеччини та інших країн. Натомість монетна продукція габсбурзьких володінь займає помітне місце у складі збірки. Це, насамперед, талери та інші монетні номінали Австрії, Тиролю, Чехії, Моравії та інших держав у яких правили представники династії Габсбургів. Хронологічно вони охоплюють XVI-XVII ст. У фондах колекції відклалася й певна кількість монет німецьких володінь Священної Римської імперії, а також іспанських Нідерландів та Голландії (Об'єднаних провінцій). Вивчення складу колекції університету дає підстави припустити, що багато цих монет походять зі складу монетних скарбів, які були виявлені в Галичині у першій половині XIX ст. Вони були відібрані керівниками університетської бібліотеки на підставі розпорядження губернатора з монетних комплексів, які потрапляли до Пробірного управління у Львові.

Впродовж XIX ст. керівники університетської бібліотеки постійно дбали про поповнення нумізматичної колекції польськими монетами. Їм вдалося придбати немало цікавих та рідкісних екземплярів. Хронологія цієї частини збірки охоплювала всі періоди історії карбування польських монет. Емісії денарієвого періоду були представлені кількома десятками монет XII-XIII ст. До них відносились також галицько-руські та львівські срібні грошики і мідні денарії, що випускалися у Львові за часів панування Казимира III (1333-1370), Людовіка Угорського (1370-1372, 1378-1382), Владислава Опольського (1372-1378) та Владислава II Ягайла (1385-1434). Монетна продукція грошового періоду укомплектована у збірці більш повно. Тут представлені емісії майже всіх правителів XVI-XVIII ст. Окрасою колекції була підбірка золотих дукатів королів Сигізмунда I (1506-1548), Сигізмунда II Августа (1548-1572), Сигізмунда III (1587-1632), Яна II Казимира (1648-1668), Михайла Корибута Вишневецького (1669-1673), Яна III Собєського (1674-1696) та ін. Серед них було декілька португалів, півпортугалів та донатив XVII ст., кожна з яких мала велику нумізматичну та історико-культурну цінність. Немало рідкісних екземплярів було серед срібних та мідних монет. Варто виділити литовський двогріш 1565 р. карбований за часів Сигізмунда II Августа на віленському монетному дворі; низку ортів та злотівок Яна II Казимира емітованих у 1656 та 1663 рр. на львівській монетарні; пробний півталер Станіслава Августа Понятовського 1771 р., а також двозлотівку та шестигрошовик випущені під час облоги фортеці Замостя російськими військами у 1813 р.

Окрасою нумізматичної колекції Львівського університету була підбірка медалей, що налічувала понад 300 екземплярів. Серед них найбільшу художню вартість мали твори відомих італійських митців епохи Відродження Антоніо Пізано та Бенвенуто Челліні, які творили у XIV-XV ст. Цінною була підбірка медалей виготовлених на пошану видатних постатей європейської історії епохи пізнього середньовіччя та ранньомодерної доби. Використання нумізматичної колекції у навчальному процесі спричинило її поповнення австрійськими медалями. Тут були представлені твори медальєрного мистецтва багатьох габсбурзьких володарів XV-XVIII ст., що прославляють їх діяння у різних галузях політичного та культурного життя. Особливо багато медалей присвячено імператриці Марії Терезії (1740-1780) та імператору Йосифа II (1780-1790), діяльність яких була тісно пов'язана з Галичиною.

Польська медальєрика представлена незначною кількістю екземплярів, однак і серед них були окремі цікаві медалі. Це срібна гданська донатива Сигізмунда III роботи відомого гравера Самуеля

Аммона, мідна медаль цього ж правителя виготовлена на честь здобуття Смоленська польськими військами, а також велика срібна медаль відкарбована для відзначення заснування Варшавського університету.

Впродовж XIX ст. незважаючи на непрості обставини пов'язані з наслідками революційних подій 1848 р., постійним браком коштів для утримання та поповнення, труднощі з опрацюванням та інвентаризацією нумізматична колекція Львівського університету залишалася однією найбільших у Львові. Особливо це стосувалося її античної частини, яка була найбільшою у Галичині. На жаль, нумізматичні матеріали університету не були запроваджені до наукового обігу. Крім цього, внаслідок втрати документації, неможливою стала наукова атрибуція та встановлення точного місця походження тих монет, що походили з скарбів виявлених у першій половині XIX ст. на території Галичини. Незважаючи на воєнні лихоліття та інші події буремного XX століття нумізматична колекція Львівського університету збереглася до наших днів. Після Другої світової війни збірку монет та медалей Львівського державного університету імені Івана Франка було впорядковано українськими вченими Іваном Шпитковським та Володимиром Зваричем.

* * * * *

Продовження у наступному номері.

---

1 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). Ф.52, оп.2, спр.388. с.1513.

2 Там само. Ф.52, оп.2, спр.349, с.1532,1534.

3 Там само. Ф.52, оп.2, спр.352, с.7.

4 Там само. Ф.52, оп.2, спр.407, с.292.

5 Там само. Ф.52, оп.2, спр.392, с.1201; спр.354, с.1162; спр.39, с.578; спр.349. с.1871

6 Там само. Ф.181, оп.2, спр.208, с.55.

7 *Szwagrzyk J.A.* Pieniądz na ziemiach polskich X-XX w. Wrocław, 1990. - С.228.

8 ЦДІАУЛ. Ф 52, оп.2, спр.677, с.8.

9 *Ryszard A.* Szkoła numizmatyczna // Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne. T.2-3. Kraków, 1893. - S.366.

10 *Гриневич Л.П.* Золотые медали Станислава Августа Понятовского в собрании Музея исторических драгоценностей Украины // Bialorus, Litwa, Polska, Ukraina – wspolne dzieje pieniadza. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej. Warszawa, 1996. - S.77.

11 Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України). Відділ рукописів. Фонд Оссолінських, III 4474. - С.110.

12 ЦДІАУЛ. Ф.40 (Потоцькі), оп.1, спр.2127, с.10.

13 *Siekierka Wl.* Zabiegi polskiego numizmatyka // Rocznik dla archeologów, bibliografów i numizmatyków polskich. Kraków, 1874. - S.28.

14 Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф.26, оп.4, спр.951, с.38,111; оп 5, спр.1921, с.1-3.

15 Praelectiones Numismaticae quas in auditorum suorum Godefriddus Uhlich profesor…

16 *Кісь Я.П.* До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті // Науково-інформаційний бюллетень архівного управління УРСР. Київ, 1963. №1. - С.37-40.

17 *Reifenkugel K.* Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie // Przewodnik Naukowy i Literacki. Lwów, 1873. №1. - S.459.

18 ДАЛО. Ф.26, оп.4, спр.951, с.57.

19 *Finkiel L., Starzycski S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Lwyw, 1894. - S.122-124.

20 ДАЛО. Ф.26, оп.4, спр.951, с.65.

21 Там само. С.66.

22 *Reinfenkugel K.* Biblioteka Uniwersytecka… - S.461-463.

23 *Шуст Р.* Нумізматична наука у Львівському університеті (кінець XVIII – середина XIX ст.) // Львів; місто, суспільство, культура. Т.3. - С.257.

Роман ШУСТ (Львів)

ЛЬВІВ НУМІЗМАТИЧНИЙ: історичні нариси

* * * * *

Початок у попередньому номері

У 1817 р. сталася надзвичайно важлива подія в культурному житті Львова. Саме тоді був виданий привілей імператора Франца I (1792-1835), що передбачав створення на основі збірок графа Юзефа Максиміліана Оссолінського (1748-1826) Національного Закладу (т.зв. Оссолінеуму). Всі зібрані за багато десятиліть колекції книг, гравюр, мап, монет та медалей тощо були перевезені до столиці Галичини і відкриті для дослідників. Одночасно проводився їх опис та наукове опрацювання. Згідно з заповітом засновника передбачалось подальше поповнення збірок Оссолінеуму та їх публікація.

Будинок Оссолінеуму
(тепер будинок Львівської Наукової бібліотеки
ім. В.Стефаника НАН України)

Основою нумізматичного кабінету була приватна колекція гр. Оссолінського, яка в 1828 р. була перевезена до Львова. Тоді вона налічувала 629 польських, 275 іноземних, 57 античних монет, а також 152 медалі. Головним чином польська частина збірки хронологічно охоплювала монетне господарство грошового періоду (XVI-XVIII ст.). Тут досить повно були представлені найбільші номінали – талери (238 екз.) та дукати (18)[24].

Згодом до збірки гр. Оссолінського було приєднано колекцію князя Генрика Любомирського (1777-1850), яка під назвою „Музей Любомирських" стала інтегральною частиною Оссолінеуму. Завдяки цьому дарові колекція суттєво поповнилась. У 1832 р. тут налічувалось 2740 польських та 5829 іноземних монет. Особливо велику цінність складали денарії та брактеати часів панування у Польщі династії П'ястів (XI-XIV ст.), а також золоті монети та медалі, кількість яких зросла до 184. Дуже значною стала антична частина збірки, що поповнилась 413 грецькими та 2600 римськими монетами[25].

Важливим завданням керівництва Оссолінеуму було впорядкування нумізматичної збірки. Це було необхідно для вияснення реального стану комплектування колекції, вироблення політики щодо її поповнення і, особливо, відкриття фондів для дослідників. У зв'язку з постійним браком коштів на ці цілі робота з інвентаризації та опису монет і медалей проводилась спорадично. У 1841-1842 рр. відомий археолог та нумізмат Едвард Меллі провів інвентаризацію монет стародавньої Греції та Риму, а також австрійських та німецьких монет нового та новітнього часу[26]. Згодом збірку опрацьовували кустоші Ян Шляхтовський та Францішек Ксавери Годебський. Над впорядкуванням окремих частин колекції працював відомий український нумізмат Іван Ступницький, який особливо цікавився монетним господарством галицьких земель у XIV-XV ст.

Найбільш плідною щодо опрацювання фондів нумізматики Оссолінеуму була праця Войцеха Кентшинського, який був його директором у 1878-1918 рр. Він вперше застосував сучасні методи класифікації монет, що передбачали описи аверсу та реверсу, визначення монетного металу, ваги, діаметру, а також описи посилань на відповідну довідкову літературу. Варто відзначити, що В. Кентшинський застосовував комплексний підхід при опрацюванні кожного екземпляра монети чи медалі.

Впродовж XIX ст. нумізматичні фонди Оссолінеуму суттєво зросли. У 1860 р. тут було 10625 одиниць зберігання, у 1893 р. – 17513 монет і 4237 медалей[27].

Найчастіше збірка поповнювалася завдяки закупівлі необхідних експонатів, обміну чи продажу дублетів, згромадження депозитів, а також дарів. Суттєво поповнили нумізматичний кабінет окремі монети та монетно-речові скарби Крайового Виділу, який отримував всі знахідки з території Східної Галичини.

Це викликало постійні нарікання та скарги керівництва бібліотеки Львівського університету, яке мало право першості при відборі необхідних екземплярів з нововиявлених монетних комплексів. Однак дуже часто бажання прислужитися розвиткові польської національної інституції брало верх над дотриманням вимог урядових інструкцій, і монети, як правило, передавали до Оссолінеуму. Так, у 1864 р. його збірка поповнилась скарбом з с. Бобулинці на Тернопільщині, у складі якого було виявлено 36 руських грошики, відкарбованих за часів панування Казимира III, Людовіка Угорського та Владислава Опольчика. Сюди ж у 1874 р. було передано 4 денарії та 7 брактеатів з єврейськими написами Мєшка III, виявлені у с. Глибоке[28]. Національний Заклад мав також право купувати монети у львівському монетному управлінні завдяки спеціальному привілеєві, [29].

Коштів на закупівлю монет хронічно бракувало, бюджет Оссолінеуму передбачав видатки лише на комплектування поточних емісій монет та медалей. У виняткових випадках, враховуючи високу історико-мистецьку вартість певних збірок чи відсутність окремих екземплярів у колекції Оссолінеуму, вдавалося добитися виділення цільових коштів для їх закупівлі. Так, у 1905 р. за зниженою ціною було закуплено значну частину збірки відомого львівського колекціонера Фердинанда Висоцького, що складалася з продукції львівського монетного двору, який функціонував у другій половині XIV-XV ст. Певну кількість брактеатів, талерів та дукатів було закуплено за пільговими цінами у відомого краківського нумізмата Владислава Бартиновського[30]. Проте найбільш вагомим було поповнення збірки за рахунок дарів приватних осіб. Одним з найцінніших надбань Оссолінеуму у першій половині XIX ст. була збірка 1075 монет, що належала графові Ігнатію Красіцькому[31]. Згодом Зенон Кречунович подарував 306 польських і 639 іноземних монет, а намісник Галичини гр. Анджей Потоцький – 136 екземплярів монет, відсутніх у Нумізматичному кабінеті Оссолінеуму[32]. Надзвичайно рідкісний краківський гріш Казимира III поповнив фонди Оссолінеуму у 1820-х роках, коли дві таких монети було виявлено у скарбі з-під Пшеворська, і одну з них Адам Юноша Росцішевський подарував до збірки Національного Закладу. Певні надходження збагачували колекцію внаслідок обміну дублетів.

Особливо плідними в цьому напрямку були контакти з краківськими колекціонерами кінця XIX ст. Антонієм Ришардом та графом Емериком Гуттен-Чапським.

Керівництво Оссолінеуму постійно дбало про поповнення збірки польських монет. Завдяки цьому вона стала найповнішою серед львівських колекцій. І охоплювала всі періоди історії монетної справи у Польщі. Продукція монетарень денарієвого періоду була представлена 35 екземплярами. Серед них були денарії та брактеати Болеслава Хороброго, інших польських володарів періоду феодальної роздробленості. Серед емісій львівського монетного двору варто відзначити руські грошики і, особливо, мідні денарії Казимира III, Людовіка Угорського та Владислава Опольчика, а також руські півгрошики Владислава II Ягайла. Найбагатшою частиною Нумізматичного кабінету Оссолінеуму були монети XVI-XVIII ст.

Тут бачимо велику кількість золотих монет: дукатів, їх кратних та фракцій, а також талерів. Крім того, колекція була майже повністю укомплектована розмінними номіалами, серед яких було також немало рідкісних, а часто й унікальних екземплярів. Так, монетна продукція часів панування Сигізмунда I (1506-1548) представлена 113 монетами, серед яких два коронних дукати 1528 та 1531 рр. Серед 66 монет Сигізмунда II Августа (1548-1572) нотувались два литовських дукати, відкарбовані на віленському монетному дворі у 1563 та 1565 рр. Немало раритетів датувалися роками правління Стефана Баторія (1576-1586). Це коронні талери 1580 та 1585 рр.; коронний гріш 1579 р., литовський гріш 1580 р., а також дукат випущений під час облоги Гданська польськими військами у 1577 р. Однак найбільш значною за кількістю екземплярів та за вартістю була збірка монет Сигізмунда III. Із золотих монет варто відзначити коронний португал 1614 р., коронні півпортугали 1611 та 1620 рр., подвійний коронний дукат 1610 р., литовський португал 1618 р., литовський дукат 1590 р., ризький португал 1592 р. Серед 15 талерів цього правителя також було немало цікавих. Лише крупними номіналами представлене панування Владислава IV (1632-1648): це два португали 1635 та 1636 рр., коронний дукат 1641 р. і коронні, торунські та гданські талери. Варто відзначити й групу монет Яна II Казимира (1648-1668).

Тут два коронних португали, вісім подвійних дукатів, рідкісні талер та півталер 1649 р., а також монети карбовані у Львові (з перервами) в 1656-1663 рр. Досить повно були представлені емісії монетних дворів Речі Посполитої другої половини XVII-XVIII ст.[33]

Нумізматична збірка Оссолінеуму впродовж першої половини XX ст. продовжувала поповнюватися новими надходженнями. Переважно це були скарби передані повітовими староствами виявлені на території Східної Галичини та Волині. Завершились опрацювання, інвентаризація та каталогізація нумізматичних фондів. Значна частина монет та медалей експонувалася.

Події другої світової війни завдали нумізматичній колекції Оссолінеуму непоправної шкоди. Внаслідок непродуманих реорганізацій 1939-1941 рр., евакуації збірки в 1944 р., повоєнного хаосу багато монет та медалей було втрачено. Так, якщо у 1937 р. у фондах налічувались 21623 монет та медалей, то інвентаризація, проведена у 1964 р. у Вроцлаві, зафіксувала присутність приблизно 7000 об'єктів зберігання нумізматичного характеру[34].

В середині XIX ст. розпочинається формування нумізматичних збірок українських культурно-просвітницьких установ. Першою з них був Народний Дім. З ініціативою його створення у 1849 р. виступив на засіданні Головної Руської Ради Лев Терещаківський. У цьому ж році для будівництва Народного Дому було передано приміщення Львівського університету знищеного під час революційних подій осені 1848 р. Тут було вирішено збудувати другу міську церкву та будівлю національного інституту, де планували розмістити бібліотеку, бурсу, друкарню та музей. В музеї передбачалось створення колекції монет та медалей. На відміну від Оссолінеуму та Львівського університету, ця збірка формувалася виключно за рахунок пожертв українського населення Галичини.

Народний дім

Перші монети були передані у фонд музею вже в 1851 р. Але найбільша їх кількість поступила в 1860-х роках. Так, у 1862р. В. Лучаківський передав 28 срібних монет, а Н. Кисілевський 450 старовинних монет[35]. Часто передані експонати мали значну історико-мистецьку та нумізматичну цінність. Можна припустити, що більшість з них походили зі складу монетних комплексів, виявлених на західноукраїнських землях. У 1863 р. О. Іневич з Добромиля прислав срібну монету 1666 р., а Я. Савчинський передав сім старовинних монет, серед яких були денарії королів Казимира III, Людовіка Угорського та великого литовського князя Гедиміна[36]. Інколи до музею пересилали дуже рідкісні монети. У 1867р. о. Стрільбицький з Нараєва подарував римську золоту монету, відкарбовану за часів панування імператора Діоклетіана (кінець III – початок IV ст.).[37] 43 старовинні грецькі та римські монети були даром пароха з Устрик Юліана Алексевича[38], а Н. Сімянович передав 4 денарії Римської республіки, які були знайдені біля Бурштина[39].

Значні надходження монет та медалей викликали необхідність систематизації, опису та інвентаризації збірки Народного Дому. Вперше цю копітку працю виконав український нумізмат Іван Ступницький. У 1869 р. він уклав перший каталог цієї колекції. При цьому він використав досвід над впорядкуванням нумізматичних кабінетів Львівського університету та Оссолінеуму. На жаль, у каталозі збірки майже не вказуються місця знахідок окремих монет, не нотується також їх приналежність до скарбів. Виняток зроблено лише для двох монетних знахідок з Теребовлі. Перша з них – це скарб галицько-руських монет другої половини XIV ст., у складі якого були руські грошики Людовіка Угорського та Владислава Опольчика, руські денарії Казимира III та Людовіка Угорського, коронні денарії та коронні, руські та львівські півгроші Владислава II Ягайла, а також литовський пенязь. У складі другого скарбу – розмінні монети: подвійні денарії, тернарії, шеляги, гроші, відкарбовані на монетних дворах Речі Посполитої за часів панування Сигізмунда III та Яна II Казимира[40].

Згідно з тогочасними засадами нумізматичної систематизації, інвентарний список розпочинається античною нумізматикою. Тут аси, квадранси та секстанти республіканського Риму, римсько-кампанські емісії. Емісії епохи імперії представляють майже всіх правителів. Переважно це денарії та антонініани, рідше – аси, дупондії та сестерції. В складі античної частини колекції Народного Дому укладачем інвентаря виділено цінний дар сеньйора Ставропігійського Інституту Івана Товарницького, що містив поряд з денаріями епохи ранньої імперії надзвичайно цінні золоті ауреуси Марка Антонія, Вітелія, Адріана, Антоніна Пія, а також біля десяти солідів пізньоримських та візантійських імператорів[41]. Декілька срібних денаріїв подарував крилошанин Жуковський[42].

Продукція монетних дворів Польсько-Литовської держави представлена переважно розмінними номіналами: денаріями, шелягами, півгрошами, півтораками, трояками, шостаками та ортами. Відсутні півталери, талери та дукати, яких так багато занотовано в колекції Оссолінеуму. Лише завдяки тому ж Івану Товарницькому нумізматична збірка Народного Дому поповнилась двома талерами Сигізмунда III (1628 р.), коронним, гданським та торунським талерами Владислава IV, гданськими дукатами Яна II Казимира та Яна III Собєського, дукатом та півторадукатом Станіслава Августа Понятовського[43].

Нумізматика середньовічної Європи представлена монетами володінь австрійських Габсбургів та невеликою кількістю сілезьких, німецьких італійських емісій. Досить повно була представлена російська монетна справа. Тут бачимо випуски всіх царів та імператорів: від Івана IV Грозного до Олександра II. Варто зауважити, що ці монети ніколи не перебували на грошовому ринку галицьких земель і вони майже не нотуються серед скарбового матеріалу. Не зустрічаються ці монети і серед дарів місцевого населення. Саме тому можна припустити, що добре укомплектована російська збірка колекції Народного Дому була, завдяки ідейно-політичній орієнтації певної частини керівництва цієї інституції.

Наприкінці XIX ст., завдяки постійним пожертвам українського населення краю, нумізматична колекція цієї установи стає однією з найбільш значних у Львові. Характерним є також те, що серед жертводавців дедалі частіше бачимо селян, тоді як у попередні десятиліття це були переважно представники духовенства. Пояснити це можна зростанням освіченості та національної свідомості українського населення Галичини.

Фонди нумізматики зберігалися у приміщенні Народного Дому, в спеціальному сейфі, під опікою відомого історика та громадського діяча А. Петрушевича[44].

З метою впорядкування колекції у 1905 р. було створено спеціальну комісію, членам якої вдалося до 1908 р. опрацювати 1120 монет та медалей[45]. У перших роках XX ст. спостерігається різке зменшення пожертв предметів нумізматики до Народного Дому, що було викликане яскраво вираженою москвофільською позицією його керівництва, яка не знаходила розуміння у дедалі ширших кіл українського населення, а також появою нових національних музейних установ.

Трагічними для нумізматичної колекції Народного Дому були події українсько-польської війни. 28 листопада 1919 р. невідомі злочинці розбили маталеву шафу і викрали найбільш цінні екземпляри монет та медалей. Серед них: два золотих статери Александра Македонського та Лісімаха, 15 золотих та 222 срібних римських монет, 431 польську золоту та срібну монети, 70 італійських, 5 французьких, 17 чеських, 86 угорських, 220 австрійських, 156 російських золотих, срібних та мідних монет і медалей[46]. Ця трагічна подія завдала непоправної шкоди нумізматичній збірці цієї інституції.

Наприкінці XIX ст. розпочинається формування нумізматичних колекцій низки українських та польських культурно-просвітницьких установ, розміщених у м. Львові. Однією з них було Наукове товариство імені Шевченка – впродовж тривалого часу провідна українська наукова установа. Вагоме місце в його діяльності надавалось організації та роботі бібліотеки, друкарні, книгарні та музею НТШ. Над формуванням останнього особливо плідно працював Михайло Грушевський, який з 1894 р. очолював історико-філософську секцію, а в 1897-1913 рр. був головою Товариства. Саме за його ініціативою наприкінці 1900 р. було створено музейну комісію, що складалася з трьох членів[47]. Всеукраїнське значення та зростання авторитету Товариства сприяли поповненню його музейних фондів, в т.ч. й нумізматичної збірки. Відбувалося це переважно за рахунок пожертв доброчинців та шляхом закупівлі вартих уваги експонатів. Серед жертводавців бачимо як відомих політичних і громадських діячів Галичини та Наддніпрянщини, так і простих національно свідомих громадян-вчителів, правників, селян тощо. Так, Василь Щурат у 1910 р. подарував музею НТШ власну колекцію монет різних держав,

Будинок Наукового Товариства ім.Шевченка

що складалася з 100 мідних та 8 срібних екземплярів[48]. Цінним надбанням музею була збірка монет подарована п. Львовичем з Волині[49].

Можна припустити, що в певних випадках до фондів музею передавались виявлені в окремих місцевостях монетні скарби. Так, у 1908 р. п. Гамаля з с.Під'ярків на Львівщині передав 123 австрійські монети, а вчитель з с. Зелениця – 83 монети[50]. Всього станом на 1910 р. нумізматична колекція НТШ налічувала декілька сотень екземплярів, але серед них не було рідкісних, дуже вартісних монет чи медалей[51].

В окремих випадках керівництво НТШ виділяло певні кошти для поповнення нумізматичної збірки. 4 вересня 1912 р. прийнято рішення про купівлю від п. Матвія Чумаченка з Севастополя колекції старовинних монет, а в 1913 р. – куплено 125 срібних московських копійок та грецьку мідну монету знайдену, у Херсонесі Таврійському[52].

Події першої світової війни перервали наукову діяльність НТШ. За часів окупації Львова російськими військами ця українська наукова установа була заборонена як націоналістична. Тоді значних втрат зазнали книгарня, бібліотека, друкарня та музей Наукового Товариства. Однак даних про зміни у складі нумізматичної колекції не збереглося.

На початку XX ст. розпочинається формування збірок Національного Музею у Львові заснував у 1905 р. митрополит Андрей Шептицький, як Церковний Музей. Цю музейну установу, завдяки діяльності його довголітнього невтомного директора Іларіона Свєнціцького, невдовзі стала провідною українською інституцією. Завдяки фінансовій допомозі засновника Музею, яка щорічно складала 18000 австрійських крон, його фонди швидко збільшувалися[53]. У 1911 р. Для Музею було закуплено будинок по вул. Мохнацького (нині вул. Драгоманова, 42). У цьому ж році змінено назву Церковного музею на Національний музей.

Хоча завданням цієї установи було формування збірок предметів українського мистецтва (іконопису, стародруків, творів різьби та малярства та ін.), певне місце серед зацікавлень творців музею посідала нумізматика. У зв'язку з тим, що митрополит Андрей Шептицький особливого значення надавав збереженню у греко-католицькій церкві східних традицій, об'єктом його зацікавлення була насамперед монетна спадщина Візантії. Сторінки так званого "Музейного дневника", який І. Свєнціцький вів впродовж десятиліть, рясніють згадками про передані засновником музею монети. За прикладом митрополита немало представників духовенства зробили свої внески до фондів музею. Напередодні першої світової війни нумізматична колекція Національного музею була мало чисельною і складалася з незначної кількості монет, що походили із виявлених в Галичині скарбів, а також з монет різних країн переданих жертводавцями. Рідкісних та дуже цінних екземплярів у цій збірці не було. В роки війни Національний музей, як і інші українські культурно-просвітницькі установи, було визнано російськими окупаційними властями ворожим і "мазепинським". Немало його цінних експонатів було розграбовано чи знищено. Лише завдяки жертовній праці співробітників музею вдалося врятувати надзвичайно цінні зразки української культурно-мистецької спадщини. Нумізматична частина колекції Національного музею в роки першої світової та українсько-польської воєн зазнала незначних втрат. Активне її поповнення

Національний музей

відбувалося у міжвоєнному двадцятиріччі, на кінець якого її кількість складала понад 10 тис. монет та медалей. Єдиним джерелом поповнення цієї збірки були дари приватних осіб.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. розпочалося активне формування нумізматичних колекцій ще двох установ: Музею міста Львова та Музею короля Яна III. Перший з них був створений за ініціативою віцепрезидента м. Львова д-ра Тадеуша Рутовського і відомого історика д-ра Олександра Чоловського. Його мета – збереження історичних пам'яток, пов'язаних з історією столиці Галичини. Напередодні першої світової війни тут зберігалося понад 12 тисяч монет та медалей. У зв'язку зі скромними фінансовими можливостями, їх поповнення новими надбаннями відбувалося лише спорадично. Так, перший з них отримав як дар значну частину колекції монет львівського карбування XIV та XVII століть зібрану Фердинандом Висоцьким. Вона майже повністю збереглася і нині є частиною фондів нумізматики Львівського історичного музею. З огляду на свою національно-політичну орієнтацію ці установи особливого значення надавали комплектуванню монет та медалей польського карбування. У Музеї короля Яна III велася робота з комплектування монет та медалей пов'язаних з особою цього правителя. Всього на 1910 р. тут було зібрано понад 250 експонатів нумізматичного характеру[54]. Крім цього, тут опрацьовували монетні скарби, виявлені на території Східної Галичини. Значна частина їх була опублікована в спеціалізованих наукових періодичних виданнях. Варто зауважити, що перша світова війна перервала працю всіх державних і громадських культурно-просвітницьких українських та польських установ, які формували нумізматичні колекції. Деякі з них зазнали непоправних втрат, але більшість після завершення воєнних лихоліть продовжували свою працю.

Впродовж другої половини XVIII – початку XX ст. у Львові поряд з колекціями державних та громадських установ існувало немало приватних нумізматичних збірок. Однією з найбільших була колекція, що належала Гвільбертові Павліковському. Впродовж десятиліть йому вдалося зібрати понад 3000 монет та понад 1000 медалей. Спеціалізацією цього фанатика нумізматики була продукція польських монетних дворів, а також ті екземпляри, котрі мали відношення до Польщі. Значні фінансові можливості дали змогу Г. Павліковському зібрати надзвичайно багато рідкісних та дуже цінних екземплярів, що охоплюють всі періоди історії грошового обігу на землях Польщі. Монети денарієвого періоду представлені понад 200 екземплярами. Це один з найслабше представлених у колекції розділів. Тут вартими уваги є насамперед руські грошики, львівські квартники та денарії, що карбувалися для галицьких земель у Львові в другій половині XIV ст. Дуже рідкісними є монети відкарбовані у XVI-XVIII ст. До них можемо віднести коронні трояк та шостак Сигізмунда I 1528 р., литовський півкопок Сигізмунда II Августа 1564 р., його ж литовські шостак 1562 р. та двогріш 1565 р. унікальним був коронний двоталер Стефана Баторія 1580 р. Майже комплектною була збірка монет Сигізмунда III Вази, Владислава IV та Яна II Казимира. Поряд з золотими португалами, півпортугалами, дукатами тут були талери, півталери, орти, шостаки, трояки та інші розмінні номінали. Окрасою колекції була злотівка Михайла Корибута Вишневецького 1671 р. та два гданські талери Яна III Собєського 1685 р. Г. Павліковському вдалося зібрати немало цікавих монет XVIII ст. Зокрема, – золоті августдори короля Августа III, комплект пробних монет Станіслава Августа Понятовського 1771 р.

Серед медалей цієї збірки варто згадати пробний талер медального типу, відкарбований за часів панування Сигізмунда I у 1533 р.[55] Колекція Павліковських впродовж тривалого часу зберігалася у Медиці неподалік від Перемишля. У 1914 р. було укладено угоду між родиною Павліковських та Оссолінеумом, на основі якої у 1921 р. до Національного закладу у Львові було передано 3688 монет[56].

Наприкінці XVIII ст. розпочалося формування нумізматичної збірки графа Ігнація Лося, який був радником м. Львова. Об'єктом його зацікавлень була польська нумізматика і в цій галузі він був одним з кращих фахівців. У 1828 р. саме йому було доручено інвентаризацію польської частини збірки Оссолінеуму. Гр. Лосю вдалося закупити монети, виявлені у кулі львівської ратуші, яка завалилася у 1826 р. Там знаходилась надзвичайно цікава збірка монет львівського карбування другої половини XIV – початку XV ст.: коронний півгріш Казимира III, його ж 9 руських грошиків та 2 мідні денарії, 9 руських грошиків Владислава Опольчика, 27 руських грошиків та 16 львівських півгрошів Владислава II Ягайла[57]. Всього гр. І. Лосю вдалося зібрати 1814 монет (в т.ч. 153 – золотих) та 577 медалей (в т.ч. 59 золотих). Серед цікавих екземплярів варто відзначити литовський дукат Сигізмунда II Августа 1563 р., коронний дукат Стефана Баторія 1586 р., коронний португал Сигізмунда III 1593 р. та його ж литовський півпортугал 1622 р., шестикратний дукат Владислава IV, два курляндські талери

Якоба Кеттлера 1644 та 1645 рр., чотири гданські дукати Яна III Собєського, вісім дукатів та одинадцять талерів Августа III[58]. У 1852 р. колекція графа Лося була продана до Вілянова під Варшавою.

Декілька нумізматичних колекцій сформувалися у родині Дідушицьких. Ще наприкінці XVIII ст. зацікавився нумізматикою граф Ігнацій Дідушицький (помер у 1828 р.). Йому вдалося зібрати 216 античних, 196 середньовічних, 440 польських монет та 126 медалей. Серед польської частини збірки було 25 денаріїв часів панування в Польщі династії П'ястів, литовський дукат Сигізмунда II Августа 1565 р., коронний талер Стефана Баторія 1580 р., кліпа коронного талера Сигізмунда III 1614 р., ельблонзький талер Владислава IV 1635 р. та інші цікаві монети[59]. Знаним львівським нумізматом був Маврикій Дідушицький (1813-1877). Об'єктом його зацікавлення були переважно значні польські золоті та срібні номінали. Впродовж 1849-1852 рр. йому вдалося зібрати понад 800 монет, згодом їх кількість зросла до 1000 екземплярів. Серед них були талер відкарбований у м. Гданську під час облоги міста військами короля Стефана Баторія у 1577 р., торунський дукат Яна II Казимира 1655 р., львівський орт цього ж правителя 1656 р., гданський дукат Яна III Собєського 1683 р., пробний півталер Станіслава Августа Понятовського 1771 р. Після смерті Маврикія Дідушицького колекція перейшла до його спадкоємців – сина Клементія та онука Августа[60].

Відомий галицький політичний та громадський діяч, знаний меценат Володимир Дідушицький спеціально нумізматикою не займався, але виходячи з патріотичних міркувань він розбудовував успадковану від батька колекцію. Свої зацікавлення він обмежив польськими монетами та медалями. У 1864 р. його збірка налічувала 1928 монет та 362 медалі. До кінця століття, завдяки закупівлі нових експонатів та обміну дублетів, вона зросла до 3 тис. екземплярів[61]. Хронологічно колекція охоплювала монетне карбування від XI до середини XIX ст. Найбільш чисельно були представлені монети Сигізмунда I (220 штук) та Сигізмунда III Вази (422 штуки). Нумізматичний кабінет гр. В. Дідушицького знаходився у палаці на вул. Курковій (нині вул. Лисенка), а в 1909 р. він був відкритий для відвідувачів.

Володимир Дідушицький

Одним з найвідоміших львівських нумізматів середини XIX ст. був Іван Ступницький (1816-1890). Походив він з родини дрібного службовця, навчався у Жовкві та Львові. У 1840 р. закінчив філософські та теологічні студії у Львівському університеті. У 1842 р. отримав ієрейські свячення і став завідателем парохії у с. Тростянець, неподалік Залозець. З червня 1843 р. – реєстрант канцелярії греко-католицької митрополичої консисторії у Львові. Неабиякі організаторські здібності о. І. Ступницького спричинилися до його призначення у 1851 р. канцлером цієї установи. У 1871 р. Він став перемиським греко-католицьким єпископом. Впродовж 1873-1883 рр. виконував обов'язки заступника крайового маршалка Галицького Сейму.

Нумізматичні зацікавлення проявилися у молодого священика вже в 1843 р., коли він розпочав колекціонувати монети, що перебували на грошовому ринку галицьких земель у різні історичні епохи. Однак воно обмежувалось лише нагромадженням монет. Саме І. Ступницький одним з перших започаткував наукове опрацювання монетних скарбів та їх публікацію у нумізматичних періодичних виданнях Відня та Варшави[62]. Грунтовні знання нумізматичної науки дали можливість І. Ступницькому брати участь у впорядкуванні найбільших колекцій Львова: Оссолінеуму, Університету та Народного Дому. Предметом особливого зацікавлення відомого нумізмата були галицько-руські монети другої половини XIV – початку XV ст. Він опрацював всі відомі на той час знахідки цих монет і опублікував низку наукових розвідок з даної проблематики[63]. Немало монет львівського карбування І. Ступницькому вдалося зібрати у своїй колекції. Багато з них походили зі складу Теребовельського (1848 р.) та Рогатинського монетних скарбів. Це руські грошики та денарії Казимира III, Людовіка Угорського та Владислава Опольчика, а також руські та львівські півгроші Владислава II Ягайла. Всього колекція налічувала понад 2000 монет та 282 медалі, а її вартість складала 6000 золотих ринських. Тут було немало цінних рідкісних екземплярів. Серед них: коронний дукат Яна III 1682 р., гданський талер цього ж короля 1685 р., багато інших дукатів та талерів, в т.ч. й донатив інших володарів. Після смерті І. Ступницького його нумізматична збірка перейшла до спадкоємців, а згодом була продана[64].

До числа значних нумізматичних колекцій Львова першої половини XIX ст. відносилась також збірка ректора римо-католицької духовної семінарії та професора теології Львівського університету о. А. Вісьнєвського, що налічувала понад 500 монет. У її складі були 51 коронний, 11 руських та 3 львівських півгроші зі складу Теребовельського монетного скарбу. З цього ж комплексу походили 9 литовських денаріїв з гербом Колюмни (XIV ст.), а також коронні денарії та тернарії Владислава II Ягайла, грошики руські та денарії Казимира III і Людовіка Угорського[65]. Знаною була й колекція Юзефа Сікорського. Йому вдалося зібрати понад 400 монет, серед яких було немало рідкостей. Це, насамперед, емісії львівського монетного двору XIV ст., серед яких виділялися мідні денарії Людовіка Угорського та Владислава Опольчика, руські грошики Казимира III та руські півгроші Владислава II Ягайла. З інших випусків варто згадати гданський трояк Стефана Баторія 1579 р., львівські орти Яна II Казимира 1656 р., гданський дукат Михайла Корибута Вишневецького 1673 р., гданський шеляг Августа III 1754 р. – проба виконана у золоті. На жаль, у 1850-1851 рр. дана колекція була продана за кордон[66].

Майже півстоліття формувалася збірка братів Адольфа та Юзефа Прессерів, які зосередили свою увагу виключно на польських монетах. З 1836 р. до 1871 р. Ю. Прессеру вдалося зібрати 2111 монет та 105 медалей, в т.ч. 51 золоту, 84 талери та півталери, 1487 трояків. Особливо цінними були півгроші Казимира III, гданський дукат Сигізмунда I 1547 р., коронний півталер Сигізмунда III 1628 р., подвійний коронний дукат Яна II Казимира 1658 р., низка дукатів та ельблонзькі орти 1660 р. цього ж правителя, гданський дукат Яна III Собєського 1677 р. та його ж гданський талер 1685 р. (всього було відкарбовано 200 цих талерів)[67]. У 1887 р. А. Прессер продав цю колекцію І. Ступницькому – перемиському єпископу, відомому колекціонерові .

Власник книгарні Каетан Яблоновський цікавився польськими монетами, а також приватними та релігійними медалями. Йому вдалося зібрати 1508 монет та 207 медалей. Найбільш цінними серед них були мідні денарії львівського карбування XIV ст., яким він присвятив цікаву розвідку[68]. Згодом колекцію К. Яблоновського закупив Імператорський Ермітаж у Санкт-Петербурзі, де вона зберігається й досі. Варто відзначити те, що цей колекціонер був активним учасником політичного життя Львова, був міським радником, а під час революційних подій 1848 р. – поручником національної гвардії.

Інший учасник польського національно-визвольного руху, відзначений хрестом поручник листопадового повстання, радник міста Львова Мєчислав Верига Даровський (1810-1889) також був шанувальником нумізматики. Він зібрав приблизно біля 700 польських монет та 50 медалей. За його ініціативою було відкарбовано медаль для вшанування пам'яті про українців Холмщини, котрі загинули під час насильницького запровадження тут православ'я та ліквідації греко-католицької церкви.

Офіціал суду у Львові, правник Карл Барт (1834-1885) колекціонував польські монети від часу правління Сигізмунда I до поділів Польщі. За короткий час йому вдалося зібрати понад 1800 монет, серед яких було немало рідкісних, особливо дрібних розмінних номіналів. Після смерті нумізмата колекцію було продано.

Садок Баронч

У 1850 р. розпочав колекціонувати монети відомий історик, монах-домініканець Садок Баронч. Невдовзі його колекція налічувала вже 963 польських та 245 іноземних монет вартістю 931 зл. ринських. Цю збірку він подарував гімназії у м. Станіславі, але дирекція цього навчального закладу відмовилась її прийняти.

Тоді, у 1877 р., він передав монети у м. Броди, де їх мали продати, а виручені кошти передати для потреб місцевої бурси. Згодом С. Баронч вдруге розпочав колекціонувати нумізматичні матеріали[69].

Заможний землевласник, житель м. Львова Пробус Барчевський цікавився лише великими золотими та срібними монетами та медалями. За короткий час він зібрав колекцію вартістю бл. 220 тис. зл. ринських, що було значною на той час сумою. П. Барчевський був знаним в Галичині меценатом. Він передав по 100 тис. зл. римських для Львівського та Краківського університетів, 50 тис. зл. ринських для Академії Мистецтв у Кракові, а свою нумізматичну збірку заповів для Краківського музею[70].

У столиці Галичини було немало й скромних збірок монет та медалей. Невелику збірку польських монет мав професор університету Євзебій Черкавський. На початку XX ст. проявилися нумізматичні зацікавлення відомого шанувальника минувшини Львова А.Чоловського, який тоді мав 114 монет давніх часів. Заступник крайового консерватора Станіслав Кунасєвич колекціонував лише монети виявлені у Львові та його околицях. Він також опублікував відомості про низку монетних скарбів. Знаним шанувальником нумізматики був крилошанин греко-католицької митрополичої консисторії у Львові, професор теології Львівського університету о. Венедикт Левицький (помер у 1869 р.)

А львів'янин Стефан Марковський, крім збірки монет (понад 1000 екз.), мав також два скарби, що складалися з монет часів панування Сигізмунда III та Яна II Казимира[71].

Посилення зацікавлення давніми монетами, швидке зростання їхньої вартості спричинило появу на нумізматичному ринку фальсифікатів рідкісних монет. В окремих випадках їх виготовлення велося на високому рівні і розпізнати підробки інколи було непросто. У Львові продукцією та розповсюдженням польських золотих монет займався власник єврей Зельман Ігль (помер у 1872 р.) антикварної крамниці, що знаходилась на вул. Сикстутській (нині вул. П. Дорошенка). На його замовлення інший єврей-гравер з Жешова виготовив штемпелі для карбування золотих польських дукатів. Припускають, що цій групі фальшивомонетників вдалося виготовити 13 пар монетних штемпелів. Висока якість виконання спричинилася до поширення цієї продукції на нумізматичному ринку. До підробок Ігля відносять подвійний коронний дукат Сигізмунда I 1533 р., литовські дукати Сигізмунда II Августа, коронний дукат Стефана Баторія 1586 р., коронний дукат Сигізмунда III 1592 р., коронний дукат Михайла Корибута Вишневецького 1671 р.[72]

Впродовж кінця XVIII – початку XX ст. Львів був одним з найбільших осередків нумізматичного руху у центрально-східній Європі. Цьому сприяла низка обставин, серед яких варто відзначити давні традиції колекціонування, географічне розміщення міста, його столичний статус тощо. Тут сформувалися знані в усій Європі нумізматичні збірки, що належали державним (університет), громадським (Оссолінеум, Народний Дім, Національний музей, Наукове Товариство ім. Шевченка та ін.) установам та організаціям, а також приватним особам. Більшість з них мали певний напрям зацікавлення, що визначався періодом формування колекції, профілем установи, її національною приналежністю та іншими факторами. Так, монетна збірка Львівського університету, що сформувалася наприкінці XVIII ст. під впливом віденської школи наукової нумізматики (Й.І. Еккель та його учні) спочатку мала виключно античний характер, однак, з поширенням ідей польського національного руху в Галичині, пріоритет при поповненні колекції надавався польським монетам. Оссолінеум, що виник і розвинувся як польська національна культурно-просвітницька установа, мав за мету комплектувати виключно польські пам'ятки, в т.ч. й нумізматичні. Українські установи зосереджували свою увагу насамперед на монетних знахідках, виявлених на західноукраїнських землях. Формування приватних колекцій також було тісно пов'язане з національно-патріотичною орієнтацією їх власників. Важливим фактором було й соціальне становище даної особи. Саме тому переважна більшість збірок монет та медалей, сформованих представниками польських аристократичних кіл, мали яскраво виражений польський характер (колекції Г. Павліковського, В. Дідушицького та ін.).

У першій половині XIX ст. у Львові дедалі ширше використовуються здобутки нумізматичної науки. Це проявилося у застосуванні сучасних методів опису, інвентаризації та каталогізації нумізматичного матеріалу, в науковому опрацюванні та запровадженні донаукового обігу монетних скарбів. Розпочинається використання даних нумізматики у дослідженні проблем економічної та політичної історії, історії культіри та мистецтва.

Однак, незважаючи на наявність у Львові значних нумізматичних колекцій та певного кола зацікавлених нумізматикою осіб, тут не вдалося створити наукового товариства на зразок краківського нумізматично-археологічного осередку. Воно могло б стати координуючою структурою для колекціонерів, яка б сприяла розвитку наукових розробок в галузі нумізматики. Суттєвим недоліком була й відсутність тут періодичного видання, на сторінках якого можна було б публікувати наукові праці, топографію монетних скарбів, вести хроніку нумізматичного життя. Всі ці упущення були виправлені лише у міжвоєнному двадцятилітті, коли у Львові утворилося нумізматичне товариство, яке започаткувало видання власних наукових записок, вело активне товариське нумізматичне життя.

[24] *Kosinski J.A.* Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolinskiego. Wrocław, 1971. S.126-128.
[25] *Kętrzyński W.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Lwów, 1894. S.51.
[26] Ibid.
[27] Ibid.
[28] Biblioteka. T.XIV. S.385.
[29] *Gębarowicz M.* Zbiory muzealne w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich // Księga pamiątkowa w 150-lecie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wrocław, 1967. S.134.
[30] *Korzon K.* Wojciech Kętrzyński 1838-1918. Zarys biograficzny. Wrocław, 1993. S.209-210.
[31] *Sukiennik G.* Catalogue of Ancient Coins in the Ossoliński National Institute. Wrocław, 1985. S.16.
[32] *Korzon K.* Wojciech Kętrzyński… S.207, 210.
[33] Zbiory numizmatyczne we Lwowie // Dziennik literacki. 1852. №22. S.172.
[34] *Haisig M.* Gabinet Numizmatyczno Sfragistyczny we wrocławskim Ossolineum // Ze Skarbca Kultury. Z.1(10). Wrocław, 1957. S.187; *Szwagrzyk J.* Numizmatyczne zbiory Ossolineum dawniej i dziś // Prace I Materiaiy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i konserwatorska. Warszawa-Łódź, 1988. S.73-74.
[35] Слово. 28 березня (9 квітня) 1862 р.; Там само. 25 липня (6 серпня) 1862.
[36] Там само. 14 (26) серпня 1863; Там само. 6 (18) травня 1864.
[37] Там само. 6 (18) вересня 1867.
[38] Там само. 30 липня (11 серпня) 1866.
[39] Там само. 8 (20) липня 1872.
[40] ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф.9, спр.4826. С.13-18.
[41] Там само. С.30-36.
[42] Там само. С.36.
[43] Там само. С.39.
[44] Вестник "Народного Дома". №.241. Львів, 1902. С.1744.
[45] Там само. 1905. С.100.
[46] Там само. 1918-1919. С.107.
[47] Хроніка НТШ. Ч.5. Львів, 1901. С.5.
[48] Там само. Ч.42. 1910. С.26-27.
[49] Там само. Ч.43. 1908. С.4.
[50] Там само. Ч 35. 1908. С.38-39.
[51] Там само. Ч.45. 1911. С.5-6.
[52] Там само. Ч.452. 1912. С.1; Ч.453. 1913. С.57.
[53] *Баміг М.* Білі сторінки в історії Національного Музею у Львові // Літопис Національного Музею у Львові. №1 (6). Львів, 2000. С.7.
[54] Goldstein Maximilian. Einiges uber offentliche Munz -und Medaillensammlunngen in Lemberg. Bruxelles. 1910. S.152.
[55] Zbiory numizmatyczne we Lwowie // Dziennik literacki. 1852. №29. S.169-170.
[56] *Haisig M.* Gabinet Numizmatyczno-Sfragistyczny we wrocławskim Ossolineum // Ze Skarbca Kultury. Z.1. Wrocław, 1957.
[57] ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. Оссолінських, III 4473. Т.II. С.119.
[58] Zbiory numizmatyczne we Lwowie. S.179.
[59] Ibid. S.190.
[60] ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. Оссолінських. III 4473. С.86.
[61] *Karolczak K.* Mecenat kulturalno-naukowy Włodzimierza Dzieduszyckiego // Львів: місто, суспільство, культура. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. Під ред. М. Мудрого. Львів, 1999. С.328.
[62] Aus Galicien // Wiener Numismatische Monatshefte. 1866. T.II. S.41-42; O dwoch wykopaliskach starych monet w Galicyi // Biblioteka warszawska. 1850. T.III. S.561.
[63] *Stupnicki J.* Denary koronne XIV i XV wieku – zastęp z numizmatyki polskiej. Lwów, 1850. S.32; *Він же.* O monetach Halicko-Ruskich // Biblioteka Ossolinskich. T.VIII. Lwów, 1852. S.64-79; *Ibid.* Polnische Denare der Konige aus dem Hause Jagello // Wiener Numismatische Monatshefte. 1866. T.II. S.61-77; *Ibid.* Rothreussischer Munzen polnischer Konige // Wiener Nummismatische Monatshefte. 1866. T.II. S.222-261.
[64] Album numizmatyczne polski Antoniego Ryszarda / ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. Оссолінських. III. 4473. T.IV. C.40.
[65] M. Dz. (Maurycy Dzieduszycki). Zbiory numizmatyczne we Lwowie // Dziennik literacki. Lwów, 1852. №25. S.197-198.
[66] Ibid. T.198.
[67] Album numizmatyczne… T.III. S.65.
[68] *Jabłonowski K.* Najdawniejsze denary polskie // Przyjaciel ludu. Lwów, 1842. №10. S.80.
[69] Album numizmatyczne… T.I. S.21.
[70] Ibid. T.I. S.23.
[71] Ibid. T.I. S.74-75; T.II. S.86, 106; T.III. S.6.
[72] Ibid. T.II. S.30.